

APORTACIÓ DE L'ERUDIT I ARXIVER ESTANISLAU DE K. AGUILÓ ALS ESTUDIS
FOLKLÒRICS
Tomàs Vibot Railakari
Universitat de les Illes Balears

1. *Esbós biogràfic*

Estanislau de Kotska Aguiló i Aguiló va néixer a Palma el 13 de novembre de 1859. Fou el primogènit del matrimoni format pel literat romàntic Tomàs Aguiló i Fortesa i de Francesca Aguiló i Fuster. L'avi patern era el polifacètic Tomàs Aguiló i Cortès i el germà de sa mare el poeta, filòleg i bibliòfil Marian Aguiló i Aguiló, a qui la història de la cultura ha concedit el títol de patriarca de la renaixença literària de Catalunya.

Estanislau, doncs, s'educà en un dels ambients més selectes i rics culturalment de la Mallorca del segle XIX alhora que en un cercle profundament catòlic, fet que també deixà empremta en la trajectòria intel·lectual. Aquests dos trets són claus per comprendre una de les figures més completes del panorama de la cultura de finals del segle XIX i principis del XX.

Fou el major de sis germans: Fèlix, Francesca, Pilar, Mercè i Alfons. Estudià a l'Institut Balear de Palma, on obtingué òptimes qualificacions. Com a primogènit d'una família benestant, inicià els estudis de Dret a la Facultat de Barcelona el 1874. Dos anys més tard, els continuà a la Facultat de València, on aconseguí la llicenciatura el 13 d'octubre de 1879 amb la modesta qualificació d'aprobat.

Un cop a Palma, Estanislau inicià les primeres passes dins el món de l'advocacia. Malgrat comptar amb l'ajut i tutoria de persones de reputat prestigi i molt properes a la família (com és el cas del mateix Antoni Maura), aviat començà a sentir la crida d'una vocació molt més profunda i arrelada en l'essència familiar: la cultura. Mentre aquest profund debat intern sacsejava el jove Estanislau, les seves ànsies d'aprenentatge i formació no decaigueren. Durant els anys 1879 i 1880 féu cursos de llengües modernes i hi arrelà un profund interès per un dels personatges que més admirà i estudià al llar de la seva vida: Anselm Turmeda. En fundar-se la Societat Arqueològica Lul·liana el 1880, se'n féu soci i aviat participà en el món cultural que envoltava la institució.

Entre 1881 i 1882 manifestà la voluntat d'obrir una porta més en la seva vida professional, ara cap al món dels llibres i dels arxius. Finalment la família accedí que estudiàs la carrera d'Arxivers i Bibliotecaris a l'Escuela Diplomática de Madrid.

En 1882, abans de marxar cap a Madrid, mor el seu germà Fèlix, qui havia iniciat la carrera d'enginyer. Encara amb el cop ben recent, Estanislau s'instal·là

a la capital de l'Estat. Per tal d'evitar una gran despesa econòmica i endarrerir la incorporació professional obtingué el títol en sols un any. Tornà a principis de juliol de 1883 amb un excel·lent expedient acadèmic. Malgrat que els estudis ocuparen gairebé tot el temps del jove Estanislau, va poder assistir a alguns actes culturals i relacionar-se amb la intel·lectualitat més selecta del moment.

Un cop a Palma, Estanislau decidí definitivament quin devia ser el seu futur, que no es trobava tant en les lleis com sí en la cultura. El seu amic i col·lega Gabriel Llabrés en digué anys més tard:

No tardó el joven licenciado en colocar su toga en los estantes y buscar otra profesión más en armonía con su modo de ser. Los antecedentes de su familia le inducía a ello. Había en la misma una verdadera galería de cultivadores literarios, y a ella se afilió Estanislao (Llabrés 1917: 303).

Mentre preparava les oposicions al Cos d'Arxivers, son pare morí el 30 de novembre de 1884 d'una severa broncopneumònia. A partir d'aquest moment, la posició social i familiar d'Estanislau canvià substancialment. Assumí, amb totes les conseqüències, el lloc de patriarca de la família Aguiló.

2. *Un home de cultura*

Mentre superava la mort del pare, continuà amb la preparació de les oposicions i dedicà els primers esforços a la publicació del primer article al *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (1885), revista on veieren la llum la gran majoria de les seves reflexions i investigacions.

L'any 1886 és una fita cabdal dins la seva biografia. La decidida implicació en la cultura i en la vida de la Societat Arqueològica li valgueren ocupar el càrrec de secretari des del 5 de febrer. Quasi un mes més tard, passà les oposicions i ingressà en el Cos Facultatiu d'Arxivers, Bibliotecaris i Arqueòlegs, seguint les passes de Jeroni Fortesa. A partir d'aquest moment, no sols publica contínuament i puntual el resultat de les investigacions sinó que a més s'implica activament en congressos, actes i encontres diversos en els quals assistien membres de la primera línia intel·lectual de Mallorca. Així, en el mes de maig de 1887 Estanislau participà en una de les primeres trobades de literats dels Països Catalans feta a Mallorca. Un altre d'aquests exemples és la participació en 1889 com a Membre Honorari en el I Congrés Catòlic Nacional, celebrat a Madrid, on acudeix juntament amb personalitats com Tomàs Fortesa, Josep M. Quadrado, Pere Orlandis i Antoni M. Alcover, entre altres.

A partir de l'any 1899 Estanislau assoleix una sèrie de fites importants en la seva carrera professional i personal. El 8 de setembre és nomenat president de

la Societat Arqueològica Lul·liana (de la qual ja era vicepresident des de 1896), a causa de l'òbit de Francesc Salvà i Salvà de l'Allapassa, càrrec que exercí fins al dia de la seva mort, això és 18 anys més tard. També el mateix any guanyà la plaça d'Ajudant del tercer grau del Cos d'Arxivers, càrrec en el qual aviat ascendí al segon grau.

El 14 de març de 1893 fou destinat a l'Arxiu de la Delegació d'Hisenda, on ordenà i classificà la documentació antiga que s'hi conservava. El 22 de març de 1895 tornà a passar a l'Arxiu Històric amb motiu de la jubilació de Josep Maria Quadrado (qui morí l'any següent). L'1 de juliol del mateix any pujà fins al primer grau del Cos d'Arxivers.

El 31 de juliol de 1899 obtingué l'encàrrec de viatjar a París per investigar a l'Arxiu Nacional les relacions de França amb l'antic Regne de Mallorca, d'on tornà amb documentació clau per a l'estudi de la història medieval de l'illa. De la fructífera estada a les terres franceses se'n féu ressò Miquel Costa i Llobera:

De notable profit per l'història resultaren aquelles investigacions. Tornà de París N'Estanislau amb gran còpia de documents de primera força, abans totalment desconeguts pels nostres erudits. Molts de tals documents foren publicats en el nostre *Bolletí*, valorant-ne la col·lecció, especialment dels temps qui corresponen a principi de la centúria (Costa 1917: 278).

El maig de 1900 Estanislau, a l'edat de 41 anys, s'integrà en l'equip de feina de Mn. Antoni M. Alcover per a la formació i organització de les seccions de l'obra del futur Diccionari. Com a llicenciat en Dret, fou incorporat en la secció de Dret Internacional, Polític, Administratiu, Penal, Civil, Mercantil, Processal i Poder Judicial juntament amb Antoni Frates i Miquel Rosselló Alemany. L'aportació de notes arxivístiques a les fitxes de la calaixera, sobretot pel que fa a cites medievals, fou copiosa i de gran vàlua.

Estanislau s'incorporà a la Comissió Editora de les obres de Ramon Llull (a qui l'arxiver admirava profundament per vida, obra i fe), en la qual figurava Mateu Obrador. Per altra banda, va pertànyer al Consell d'Administració del *Correo de Mallorca* i fou obligacionista de la revista *La Esperanza*. Actuà també com a protector del setmanari regionalista *La Veu de Mallorca*, des de pràcticament la seva fundació (1900).

Mentre, a 1902, torna a la Biblioteca Provincial com a successor de Bartomeu Muntaner, erudit de l'escola de Josep M. Quadrado.

Entre 1901 i 1908, és a dir, durant els anys més delicats de la Societat Arqueològica Lul·liana, assumí les regnes del *Butlletí* (Marín 2003: 163) i n'assegurà la continuïtat. Participà en el I Congrés de la Llengua Catalana, celebrat a Barcelona el 1906, juntament amb un gran estol d'intel·lectuals i literats mallorquins.

Estanislau Aguiló fou, a més a més, un gran bibliòfil. La seva biblioteca agrupà més de set mil volums, formats per uns 4500 llibres, més de fulletons, 108 pergamins i, finalment, 149 llibres manuscrits. La temàtica comprèn un ampli ventall de temes que abracen camps com la religió, la història, la ciència, etc.

L'amor pels llibres motivà una intensíssima relació amb llibreters no sols de l'àmbit de l'Estat espanyol, sinó també de tot Europa, molts dels quals després de tants d'anys de feina en comú, esdevingueren autèntics amics i fermes col·legues.

Seguint fidelment la línia familiar, Estanislau és un home de profundes conviccions religioses i amb una rectíssima moral catòlica. Fou membre, a més d'altres associacions, de la Conferència de Sant Vicenç de Paül des de 1875 i durant la darrera etapa de la seva vida en fou secretari. Ajudà força —sobretot econòmicament— les Germanes dels Pobres, especialment a partir de l'ingrés en l'orde de la seva germana Mercè. Des del punt de vista social, s'implicà molt amb el Patronat Obrer, a la qual regalà un solar prop de la Porta de Sant Antoni de Palma poc abans de la seva mort.

Durant la darrera etapa de la seva vida, Estanislau continuà amb les tasques i càrrecs que havia anat desenvolupant al llarg de la seva trajectòria. Pel costat familiar, actua com a patriarca i protector dels germans, amb qui compartia la casa pairal. Per altra banda, continuà amb la tasca d'arxiver, investigador i president de la Societat Arqueològica Lul·liana. Abans de morir, però, aconseguí una darrera fita professional: a 1915 fou ascendit a cap de Negociat de primera classe dins el Cos d'Arxivers.

A finals de l'any següent, dies després del seu aniversari, donà en persona una important almoïna al Patronat Obrer i anuncià que es trobava greument malalt. El declivi durà quasi tres mesos.

Morí la matinada del dimarts 9 de gener a 1917. El funeral es féu l'endemà a l'església de Santa Eulàlia. El dia 10 de gener se n'oficià un segon, a càrrec de Mn. Miquel Costa i Llobera i on cantà l'Evangelí Mn. Antoni M. Alcover i l'Epístola Mn. Salvador Galmés.

Les nombroses necrològiques publicades en diferents revistes i diaris foren reflex del respecte i de la profunda admiració que els amics i col·legues tenien cap a Estanislau. Una de les més emotives fou la que li dedicà Mn. Antoni M. Alcover:

N'Estanislau Aguiló era un ramell de flors exquisides: home sencer, cristià exemplaríssim, enamorat de Mallorca, fervent de la nostra Llengua, de la nostra tradició, convençut de la catalanitat de Mallorca, enorgullit de pertànyer a la gloriosa i heroica nissaga catalana, consergrà tota la seua vida a servir Déu i Mallorca, enaltint i il·lustrant la nostra Història amb sos escorcolls, enquestes i estudis pacients, abnegats, constants, de tota la vida, dins biblioteques, dins arxius, així públics com privats (Alcover 1917: 307-308).

La Societat Arquelògica Lul·liana li dedicà el número de juny-juliol del *Butlletí* en memòria i reconeixement d'una vida i d'una obra entregada a la institució, de la qual ha estat un dels més eminents presidents.

3. L'obra

Al llarg de trenta-tres anys (i molts més de manera pòstuma) publicà sense descans els resultats de les intenses i profitoses indagacions arxivístiques. Com a investigador i historiador, i sobretot com a paleògraf i llatínia, fou una autèntica eminència. Una part important del fruit d'aquests esforços foren publicats en el mateix *Butlletí de la Societat*, del qual es convertí en un dels més regulars col·laboradors. La temàtica dels seus estudis se centrà bàsicament en Mallorca, amb especial atenció en l'època medieval, de la qual era una de les màximes autoritats reconegudes de l'època.

El *Butlletí*, però, no fou l'únic marc de publicació. Les seves lletres foren també impreses en revistes i publicacions tals com *El Museo Balear*, *L'Almudaina*, *Butlletí del Centre Excursionista*, *Revista de Menorca*, *Revista de Bibliografia Catalana*, *Revue d'Etudes Juives* (on publicà el sensacional descobriment del catàleg de la llibreria del famós Lleó Mosconi), *La Veu de Montserrat*, etc.

Fora d'aquests articles, alguns dels quals són vertaderes monografies, publicà les següents obres i opuscles: *Fra Anselm Turmeda* (1885), *Colección de Leyes Suntuarias decretadas por las autoridades superiores del antiguo reino de Mallorca desde 1384 a 1799* (1889) i *Colección de Imatges y Xilografies antigues de la Imprenta de Can Guasp* (1894-1900), *Revolució dels Pagesos Mallorquins en lo segle XV* (1904) i *Reflexions sobre la Real Biblioteca de la Universidad de Mallorca* (1908).

Cal esmentar que també intervingué en la impressió dels diferents volums com les *Obres de Ramon Llull*, les *Poesies de Thomàs Fortesa*, *Varios documentos relativos a la fuente de Les Artigues*, *Infomacions judicials sobre el adictes a la Germania*, etc.

La prosa de les seves aportacions historiogràfiques era clara i concisa, directa i original alhora, on l'afectació i el barroquisme no tingueren mai cabuda. Hi emprà indistintament el català i el castellà.

Estanislau Aguiló no conrà amb èxit la lletra de creació. Tot i això, són moltes les veus que consideraren la potència de l'hereu del gran literat romàntic mallorquí per a la poesia: «d'haver conreuat les lletres, haguera estat un excel·lent estilista; sobretot, de la llengua catalana coneixia tots els secrets», afirmà el seu amic i col·lega Gabriel Llabrés (1917: 302-303).

L'obra d'Estanislau Aguiló ha esdevingut sens dubte un dels puntals de la historiografia i de la cultura mallorquina. La qualitat i la nombrosa documentació

aportada per les seves publicacions, fruit d'una metodologia ferma i constant, l'han convertit en un dels referents indispensables en la bibliografia del segle xx i ben segur ho serà dels segles venidors.

4. *L'aportació d'Estanislau de K. Aguiló als estudis folklòrics*

Com s'ha pogut comprovar, l'obra d'Estanislau de K. Aguiló és ampla i variada, encara que fou dins l'àmbit de la historiografia medieval on excel·lí. Dins el seu ingent cabal bibliogràfic, tan sols es troben dos articles que poden ser encabits dins l'àmbit dels estudis folklòrics. Tot i que aquesta era una temàtica que també l'interessava, mai no ocupà un lloc preferent. Sí sembla cert que la publicació d'aquests dos articles ve determinat pel fet que es tracta de dos textos antics, l'un de mitjans del segle xv i l'altre del segle xvi. Curiosament, aquestes dues aportacions al món folklòric tenen dates molt properes de publicació, el 1902 i el 1903 respectivament.

4.1 «Una altra versió de la Sibil·la»

Aquest article aparegué al volum 9 del *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, concretament al número 262-264 (mesos gener i març) de l'any 1902 amb el títol «Un'altra versió de la Sibilla». Es tracta d'una nova versió del text del cant de la Sibil·la que fins aleshores romania inèdit. La transcrivim a continuació tal com la publicà:

Al jorn del judici
parra qui haura fet servici.

Jesu Christ rey universal,
home y ver Deu eternal,
del cel vindra per a jutjar
y a cascu lo just donar.

Ans del judici Antichrist
vindra y fara lo mon trist,
y fer s'ha com a Deu servir,
qui no'l creura fara morir.

Lo seu regnar sera molt breu,
y en tal temps en poder seu
martirs morran tots en un loch
aqueu Elias e Enoch.

Senyals darà lo juy final
tais que nigung home mortal

nunqua ha oit ni ha legits
ne en lo mon se son seguits.

La mar en alt se levara,
muntanyes sobrepujara,
los termes que Deu li ha dats,
volent ho ell, serán dexats.

Aprés tant se abaxara
qu' apenes veure's pora;
los pexos donaran grans crits
perdent los naturals délit.

Aprés sera un fort senyal
de terratremol general;
homens y dones, per espant,
com infants aniran cridant.

Gran foch del cel devallara
que mar y fons rius cremarà;
les plantes mostraran senyal
d'espant, contra lur natural.

Lo foch potent y molt ardent,
mesclat ab sofre molt pudent,
tota la terra cremara,
cosa en lo mon no restara.

Qualsevol qui mal haura fet,
a be que sia estat secret,
a tots sera manifestat,
per lo gran jutge judicat.

Los cossos morts se levaran,
los esperits recobrarán,
lo so de la trompeta greu
dira veniu al juy de Deu.

Aprés del cel venir veureu
ab los angels lo Fill de Deu,
mostrant la sua magestat
y lo seu Cos glorificat.

Als bons dira: fills meus veniu,
benaventurats posseiu
lo regne qu'heus he aparellat
desque lo mon haguí cresat.

Als dampnats dira agrament:
levau (sic) maleits vers al turment,
anau vos ne al foch etern
ab vostron princep de lo infern.

Humil Verge, qui hau parit
Jesus infant aquesta nit,
vullau a vostron Fill pregar
que'ns vulla del infern gordar.

Al jorn del judici
parrà qui haura fet servici

El text més antic del cant de la Sibila a Mallorca fou publicat per Marià Aguiló al seu *Cançoneret* (1900) i data del 1511. A diferència del que reproduïx Estanislau Aguiló, aquest primer text s'acosta molt al de la tradició valenciana. D'aquesta manera ho explica a la breu introducció de l'article:

De cap dels texts que copià el dit Dr. Milà sembla que'n pugua sortir directament el nostre, mes de ningú s'allunya tant com de la versió valenciana, la qual devia esser la corrent aquí a Mallorca a principis del segle XVI, puis ab aquella coincideix exactament, salvo petites diferències d'ortografia, la que posa la *Consueta* de nostre Seu, del any 1511, y reproduí el meu oncle D. Marian Aguiló en los fulls impresos de la seua *Bibliografia Catalana* (*id.*).

Tot seguit, Aguiló en fa una introducció al text, on en poques línies esbossa un breu assaig històric, filològic i documental. En primer lloc revela la localització d'aquesta nova versió: «L'he trobada transcrita a la fulla blanca final del llibre que aportava el colector de les llimosnes de una confraria, corresponent al any 1599-600» (p. 236). Ara bé, no especifica de quin arxiu o fons (tan públic com privat) l'havia copiat.

Es tracta, tal com ell mateix afirma, d'una versió molt més extensa de les que fins aleshores es coneixia: «D'aquesta [versió] surten totes les qu'es canten encara en nostres iglésies a les matines de la nit de Nadal, y es molt més estensa que totes elles» (*id.*).

Quant a les notes de caire filològic, adverteix que la versió presenta «certs castellanismes, com *nunca* (vers 17), *apenas* (vers 24), y altres corrupteles molt propies d'aquell temps» (*id.*). Tot això, el porta a la següent conclusió: «claramente demostran que el transcriptor no la copià de cap manuscrit antich ni font autèntica, sino que la prengué directe de la tradició oral» (*id.*).

4.2 «*La Comtessa Lleial. Fragment d'una versió catalana de l'antiga llegenda coneguda amb el nom De l'Emperadriu de Roma. Text del segle xv*».

El text aparegué també al *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, al número 277 (maig) de 1903, amb el títol «*La Comtesa Lleyal. Fragment d'una versió catalana de la antiga llegenda correguda ab el nom De la Emperatriu de Roma. Text del sigle xv*». Es tracta, per tant, d'una de les primeres versions de la narració llegendària d'origen medieval per la qual una comtessa ha de passar per tota casta de calamitats per tal de ser fidel al seu marit.

Tal com féu a l'altre article, abans de la transcripció, Aguiló en fa una breu ressenya de caire documental, històric i filològic. En primer lloc, descriu el mal estat en què es troba el manuscrit, al qual li mancaven la primera pàgina (on es localitzava possiblement el títol i la data) i la darrera. Per tot això, Aguiló especula sobre la cronologia del text. Segons les seves apreciacions, el document era de mitjans del segle xv. Arriba a aquesta conclusió per «la forma de la lletra, el paper, l'ortografia y tots els caracters externs» (p. 49). Es tractava d'una còpia, on el copista féu una sèrie de modificacions per modernitzar-ne la versió. Aquest fet fa suposar a Aguiló que el copista era «d'alguna de les regions orientals del territori de la llengua, segons ho denunciien, entre altres indicis igualment significatius, la confusió que fa tot sovint en sa ortografia de la a y de la e átones, que casi may encerta a usar degudament en alsar els ulls del original que té davant» (*id.*).

Pel que fa a la temàtica, sembla que aquesta era una de les primeres (o la primera) versió escrita d'aquesta llegenda, per altra banda, molt popular arreu d'Europa. Així ho argumenta Aguiló:

El seu argument surt del caudal tan abundós de la literatura eclesiàstica llatina de l'alta edat mitjana; es la narració d'un dels mes bells miracles atribuïts a la Santíssima Verge, y com a tal fou popularíssima y es troba repetida en los més dels llegendaris marians y repertoris d'aquell temps, fins arribar a parar al depòsit magne de tota aquesta especie de fantasies conventual-populars que es diu *Speculum historiae* del dominicà Fr. Vicens de Beauvais (*id.*)

El primer que dugué aquesta narració a una llengua vulgar fou Gautier de Coincy, en forma de vers. A partir d'aquí, molts altres autors l'incorporaren als seus escrits, com ara el mateix Alfons x el Savi.

Segons l'autor, la narració passà al català en una versió ja modificada, especialment pel que fa a la manca de protagonisme del miracle de la Verge: «al català hi passà també com se veu, y ben de bon'hora, pero hi passà ja ab un altre carácter essencialment distint y ab una intenció molt mes be literaria que piadosa» (p. 50).

A més de tot això, Aguiló es planteja si la versió que reproduceix és obra del transcriptor català o bé si simplement hi actuà com a copista. I, finalment, se'n fa una darrera —i més que pertinent— pregunta:

Y aclarit aquest punt en quedaria encara un altre de mes dificultós que seria el de mirar si s'afinaven relacions de parentesch entre aquest text y el de altres llegendes consemblants introduïdes també a Catalunya pel mateix temps, poch-sa poch-lla, senyaladament la Historia de la filla del rey de Ungría; lo qual si arribava a donar peu a presumir que poguessen esser totes dues d'una mateixa ploma, ja marcaria dins la nostra literatura primitiva l'existència d'una personalitat característica, especie de Franco Sachetti en petit, merexedora d'alguna consideracio y estudi (*id.*).

BIBLIOGRAFIA

- AGUILÓ, E. (1902): «Un'altre versió de la Sibilla», *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul-liana*, núm. 262-264 (gener-març), p. 236.
- (1903): «La Comtesa Lleyal. Fragment d'una versió catalana de la antiga llegenda correguda ab el nom De la Emperatriu de Roma. Text del sigle xv», *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul-liana*, núm. 277 (maig), p. 29-62.
- ALCOVER, A. M. (1917): «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana, número de enero y febrero», *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul-liana*, núm. 440-441 (juny-juliol), p. 307-308.
- COSTA I LLOBERA, M. (1917): «N'Estanislaou Aguiló. Necrologia», *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul-liana*, núm. 440-441 (juny-juliol), p. 278-280.
- LLABRÉS, G. (1917): «Estanslao Aguiló, trabajador y patriota», *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul-liana*, núm. 440-441 (juny-juliol), p. 302-303.
- MARÍN GELABERT, M. (2003): *El Bolletí de la Sal i la historiografia contemporània (1880-2003)*, Palma, Societat Arqueològica Lul-liana.
- RUIZ CABRIADA, A. (1958): *Bio-bibliografia del Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos. 1858-1958*, Madrid.
- SAMPOL Y RIPOLL, P (1917): «Notas para una biografia de Don Estanslao de K. Aguiló», *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul-liana*, núm. 440-441 (juny-juliol), p. 281-302.
- VIBOT, T. (2006): *Tomàs Aguiló i Fortesa-Estanslao de K. Aguiló i Aguiló. Epistolari (1882-1883)*, Palma, Lleonard Muntaner.